

DEĞER TEORİSİ*

Antropolojik Bir Giriş

DAVID GRAEBER, 1961 yılında New York'ta doğdu ve eğitim gördü. Chicago Üniversitesi'nde antropoloji dalında yüksek öğrenim görürken saha araştırması yapmak üzere yirmi ayını Madagaskar kırsalında geçirdi. Yale ve Londra üniversitelerinde çeşitli akademik görevlerde bulunan Graeber, 2013'ten bu yana London School of Economics'te Antropoloji Profesörü olarak görev yapmaktadır. Graeber aktivist yönüyle de ünlüdür. Kapitalizm ve neoliberalizm karşıtı pek çok protestonun düzenlenmesinde rol almıştır. Ayrıca, Wall Street'i İşgal Et hareketinin önde gelen kişilerinden biridir.

David Graeber'in Türkçeye çevrilen diğer eserleri şunlardır: *Anarşist Bir Antropolojiden Parçalar* (çev. Bengü Kurtege Sefer, 2012), *Tersine Devrimler* (çev. Aslı Eren, 2014), *Borç: İlk 5.000 Yıl* (çev. M. Pehlivan, 2015), *Kuralların Ütopyası* (çev. M. Pehlivan, 2016)

*SELYAYINCILIK / DÜŞÜNSEL

*SEL YAYINCILIK

Piyerloti Cad. 11/3 Çemberlitaş – İstanbul
Tel. (0212) 516 96 85

<http://www.selyayincilik.com>
E-mail: halklailiskiler@selyayincilik.com

SATIŞ – DAĞITIM:
Çatalçeşme Sokak, No: 19, Giriş Kat
Cağaloğlu – İstanbul
E-mail: siparis@selyayincilik.com
Tel. (0212) 522 96 72 Faks: (0212) 516 97 26

*SEL YAYINCILIK: 858
DÜŞÜNSEL: 33
ISBN 978-975-570-869-0

DEĞER TEORİSİ
Antropolojik Bir Giriş
David Graeber

Türkçesi: Başak Kıcı

Özgün Adı:
Toward an Anthropological Theory of Value

© David Graeber, 2001
© Sel Yayıncılık, 2015

Genel Yayın Yönetmeni: İrfan Sancı
Dizi Editörü: Bilge Sancı
Editör: Bülent Doğan
Yayına hazırlayan: Erkal Ünal
Kapak tasarım ve teknik hazırlık: Gülay Tunç
Kapak görseli: Bir İngiliz subay ile Maori'nin kerevit takası.
Kapitan Cook'un İlk Seyahati'ni tasvir eden 1769 tarihli kurşunkalem çizimi.

Birinci Baskı: Mayıs, 2017

Baskı ve Cilt: Yayıncılık Matbaası
Fatih Sanayi Sitesi, 12/197-203
Topkapı-İstanbul, 567 80 03

Sertifika No: 11931

David Graeber

Değer Teorisi

Antropolojik Bir Giriş

Türkçesi: Başak Kıcır

İÇİNDEKİLER

Teşekkür	9
Giriş Mahiyetinde Birkaç Söz	11
1. BÖLÜM	
Değer Hakkında Konuşmanın Üç Yolu	17
2. BÖLÜM	
Mübadele Teorisinde Güncel İstikametler	49
3. BÖLÜM	
Eylemlerin Önemi Olarak Değer	87
4. BÖLÜM	
Eylem ve Düşünce ya da Bir Servet ve İktidar Teorisine Doğru Notlar	147
5. BÖLÜM	
İrkualar Arasında Wampum ve Toplumsal Yaratıcılık	183
6. BÖLÜM	
Marcel Mauss'un Yeniden Değerlendirilmesi	227

7. BÖLÜM

Rüyalarımızın Sahte Parası ya da Fetiş Sorunu 337

KAYNAKÇA..... 381

DİZİN..... 409

Hepsinin inancı, yani iman; hepsinin ihtiyacının, yani genel kabul gören arzularının sonucudur. Büyüülü yargı bir toplumsal rıza konusudur, toplumsal bir ihtiyacın tercümesidir... Araçların etki üretmeye uygun olduğunun kabul görmesi, herkesçe arzulanan etkiye herkesin şahit olması sayesinde gerçekleşir. Ateşli hastaların iyileşmesini arzuladıkları için, azıcık soğuk su serpilmesi ve bir kurbağayla hoş bir temas, Atharta-veda Brahma rahiplerini çağıran Hindulara üçüncü ya da dördüncü derece ateş için yeterli bir çare gibi görünür. Kısacası, kendi hayallerinin sahte parasıyla kendine bedel ödeyen daima toplumun kendisidir.

Marcel Mauss ve Henri Hubert, “Mana ve Büyü”

1. BÖLÜM

Değer Hakkında Konuşmanın Üç Yolu

Epey bir antropoloji metni okuyunca son dönemde değer teorilerine ne kadar rağbet edildiği kolayca fark edilecek, “değer” ve “değer teorileri”ne devamlı atıf yapıldığı görülecektir. Tüm bu atıflar genellikle öyle bir ileri sürülür ki okuyan kişi bunların altında muazzam ve çok karmaşık bir literatürün yattığını düşünür.¹ Lakin bu literatürün izini sürmeye çalışınca hemen birtakım sorunlar ortaya çıkar. Yakın dönemdeki literatürde sistematik bir “değer teorisi” bulmak aslında son derece zordur ve “değer” terimini kullanan belirli bir yazarın yararlandığı teorik bütünün, tabii eğer böyle bir bütün varsa, ne olduğunu anlamak genelde çok güçtür. İnsan bazen, terimi çekici kılanın tam da bu belirsizlik olduğundan şüphelenmiyor değil.

Birinci bölümde bu durumun nasıl meydana geldiğine ilişkin birtakım fikirler sunmak istiyorum. Bu durumun antropolojinin bir tür teorik arafa düşmesiyle ilgili olduğu kanısındayım. Yaklaşık yirmi yıl öncesinin büyük teorik çıkmazları aslında hiç çözümlenmedi; daha ziyade yok sayıldılar. Bir değer teorisinin tam da bu çıkmazların çoğunu çözecek şey olduğu yönünde bir kanı vardır, ama böyle bir teori hiçbir zaman gerçekten somutlaşmadı. Birçok akademisyen belki de bu yüzden gerçekte böyle bir teori varmış gibi davranmayı huy edindi.

Geçmişte sosyal teoride “değer” kelimesinin ne şekilde kullanılmış olduğuna bakarsak bir değer teorisinin neden böyle bir umut vaat edebildiğini daha kolay anlayabiliriz. Mevcut terimde birleşen üç büyük düşünce akımı olduğu söylenebilir:

---

1 Nicholas Thomas'ın *Entangled Objects* kitabında “Değer: Teori Bolluğu” (1991: 30) başlıklı bir bölüm olsa da aslında yalnızca üç teoriye atıfta bulunulur.

- 1- sosyolojik anlamdaki “değerler”: insan yaşamında neyin en nihayetinde iyi, uygun veya arzu edilir olduğuna yönelik anlayışlar
- 2- ekonomik anlamdaki “değer”: özellikle de, başkalarının onları elde etmek için ne kadar değerinden vazgeçmeye razı olduğuna bakarak ölçüldüğü haliyle, nesnelere ne derece arzu edildiği
- 3- Ferdinand De Saussure’ün (1966) yapısal dilbilimine kadar uzanan ve basitçe “anamlı farklılık” diye açıklanabilecek dilbilimsel anlamdaki “değer”

Günümüzde antropologlar “değer”den bahsettiğinde (yirmi yıl önce yazan birinin tercih edeceği şekliyle çoğul haliyle “değerlere” değil, özellikle tekil olarak “değere” atıfta bulunduğu) bütün bu şeylerin aynı kelimeyle adlandırılmasının tesadüf olmadığını, nihayetinde hepsinin aynı şeyin kırılımları olduğunu ima ederler. Fakat üzerinde iyice düşünülecek olursa bu anlayışın pek çok zorluk barındırdığı görülecektir. Örneğin bir kelimenin “anlamından” ve “hayatın anlamından” bahsettiğimizde, bütünüyle farklı şeylerden bahsetmediğimizi söylemeye benzer. Hatta her ikisinin bir buzdolabının satış fiyatı ile bazı ortak yanları bulunduğu da işaret edilmiş olur. Şimdi meseleyi böyle ifade edince belli itirazlar yükselecektir. Bir şüpheci hemen, tüm bu kavramların pekâlâ bazı ortak yanları olabilir, diye karşılık verebilir, fakat öyle olsa bile “bazı” ifadesi o kadar soyut ve muğlaktır ki, ortak yanlara dikkat çekmek düpedüz anlamsız kalacaktır. Bu durumda meselenin *özü* muğlaklık olacaktır. Fakat ben öyle olduğunu zannetmiyorum. Yukarıda belirtilen üç değer çeşidinin her biri ile ilgili antropolojik düşünce tarihine dönüp bakılırsa, neredeyse her vakada, tutarlı bir değer teorisine ulaşmaya çalışan akademisyenlerin başka değer çeşitleri üzerinde yeterince kafa yormamaktan ötürü feci sorunların ortasına düştüğü görülecektir.

Şimdi bu tarihlerin birer birer kısa taslaklarını çıkarayım:

I. Clyde Kluckhohn'un Değer Projesi

“Değerler” ya da “değerler sistemlerinin” teorik analizi büyük oranda (“aksiyoloji” diye adlandırıldığı) felsefeyle ve (“değerden bağımsız” olanın değer teorisinden de azade olacağı) sosyolojiyle sınırlıdır. Antropologlar değer terimini hiç kullanmamış değildir. Herhangi bir dönemin antropoloji çalışmasını seçip yeterince uzun süre boyunca göz gezdirerseniz, “değerlere” en azından bir ya da iki gelişigüzel atıf bulacağınızdan emin olabilirsiniz. Fakat antropologlar, antropoloji teorisinin bir parçası olarak değerlerin analizini yapmak şöyle dursun, kavramı tanımlamak için bile pek çaba göstermediler. Önemli istisnalardan biri, 1940’ların sonları ile 1950’lerin başlarında Harvard’da Clyde Kluckhohn ve birlikte çalıştığı akademisyenlerden oluşan bir ekibin değerler meselesini antropolojinin merkezine yerleştirme yönünde büyük bir çabaya girişmesiydi. Aslında Kluckhohn’un projesi antropolojinin kendisini karşılaştırmalı değerler çalışması olarak yeniden tanımlamaktı.

Bu proje günümüzde esasen insan davranışının incelenmesini kendi aralarında bölüşen sosyoloji, antropoloji ve psikoloji arasında bir tür dostluk anlaşması arzulayan Talcott Parsons’ın *General Theory of Action* (Genel Eylem Teorisi, Parsons ve Shils 1951) kitabına girmenin bir yolunu bulmayı başarmış olmasıyla hatırlanır. Psikologlar bireyin kişilik yapısını araştırır, sosyologlar toplumsal ilişkileri inceler, antropologlar ise çoğunlukla değerlerin sembol ve anlamlara nasıl yerleştiğine tekabül eden kültürün, kişilik ve toplumsal ilişkileri nasıl dolayımладыığıyla ilgilenirdi. Kluckhohn temel antropolojik çalışmasını Navaholar arasında yapmıştı. Ama Navaholar, Zuñiler, Mormonlar, Teksaslılar ve Meksikalı-Amerikalılar olarak beş farklı topluluğa bölünmüş olan New Mexico’nun Rimrock bölgesine odaklanan (1951b, 1956; Vogt ve Albert 1966) karşılaştırmalı bir değerler incelemesi yapmayı da tasarlamıştı. Kluckhohn bu bölgenin varlığının, antropolojide kontrollü deneye en yakın ortamı sağladığını, belirgin biçimde farklı değer sistemlerine sahip beş insan grubunun aynı çevreye nasıl uyum sağladığını görme şansı sunduğunu düşünmüştü. Kendisi, değerler hakkında bir seminer yürütüp analiz terimlerini ta-

nımlamayı hedefleyen makaleler üzerinde çalışmak için Harvard'da kalırken, her biri bir topluluğu çalışmak üzere beş öğrenciyi bölgeye gönderdi (hatta bir sonraki kuşaktan pek çok Amerikalı antropolog Rimrock araştırmasına zaman zaman dâhil oldu).

Peki değerler tam olarak nedir? Kluckhohn tanımlarını inceltmeye devam etti. Bununla birlikte esas varsayım değerlerin “arzu edilene yönelik anlayışlar”, insanların olası farklı davranış biçimleri arasında yaptığı seçimler üzerinde bir tür rol oynayan anlayışlar (1951a: 395) olduğu yönündeydi. Burada anahtar terim “arzu edilen”dir. Arzu edilen, sırf insanların gerçekte istediği şeye işaret etmez; pratikte, insanlar her tür şeyi ister. Değerler insanların neyi istemesi gerektiğine ilişkin fikirlerdir. Hangi arzuların meşru ve faydalı olduğunu, hangilerinin olmadığını değerlendirme ölçütlerdir. Demek ki değerler, hayatın anlamı hakkında değilse de kişinin hayattan haklı olarak isteyebileceği şeyler hakkındaki fikirlerdir. Ne var ki bu noktada sorun tanımın ikinci yarısında belirir: Kluckhohn bunların sırf soyut yaşam felsefeleri olmadığını, insanların gerçek davranışlarını doğrudan etkileyen fikirler olduğunu da ısrarla belirtmişti. Mesele, belirleme yöntemi idi.

Geleneksel anlamda değerlerden bahsedildiğinde, nasıl olacağını belirlemek elbette o kadar zor değil. Geleneksel anlamda derken, Rimrock'taki Navaho topluluğunun “uyumluluk” denilen şeye veya Teksaslıların “başarı” denilen şeye büyük değer verdiğinin söylenmesini kastediyorum. Normalde mevcut haliyle “değer analizi” bu tür terimleri tanımlayıp yorumlamak, “uyumluluk” ya da “başarının” söz konusu insanlara tam olarak ne ifade ettiğini çıkarsamak ve bu tanımları daha geniş bir kültürel bağlama yerleştirmekten ibarettir. Sorun bu tür terimlerin ziyadesiyle duruma özgü oluşuydu. Oysa Kluckhohn'un derdi, değerleri sistematik olarak *karşılaştırmaktı*.

Kluckhohn ve talebeleri bu tür kavramları kıyaslamak için, Kluckhohn'un “değer yönelimleri” adını verdiği şeyin ikinci, daha soyut bir düzeyini yaratmak zorunda kaldı. Değer yönelimleri “insanın varoluşunun amaç ve gayesi”ne dair kabuller, bilginin doğasına, “insanların birbirinden ve tanrılardan bekleme hakkına sahip olduğu şeylere, tatmin ve hayal kırıklığını neyin oluşturduğuna dair

varsayımlardır” (Kluckhohn 1949: 358–59). Başka bir deyişle, değer yönelimleri arzu edilebilir olana dair fikirler ile insanın içinde hareket etmek zorunda olduğu dünyanın doğası hakkındaki varsayımları harmanlıyordu. Bir sonraki adım muhtemelen her kültürün bir şekilde cevaplaması gereken temel bir varoluşsal sorular listesi oluşturmaktı: İnsanlar iyi midir yoksa kötü mü? Doğayla ilişkileri uyumluluğa, hâkimiyete veya boyun eğdirmeye mi dayanmalıdır? Kişinin nihai bağlılığı kendisine, daha geniş bir gruba ya da diğer bireylere mi olmalıdır? Kluckhohn böyle bir liste çıkardı ama o ve öğrencileri bu son derece gelişkin seviyeden, normalde antropologların üzerine eğildiği türden günlük meselelerin, mesela insanların pirinç yerine patates yetiştirmeyi ya da akraba evliliği yapmayı tercih etmesinin ardında yatan daha sıradan ayrıntılara geçmenin çok zor olduğu kanısındaydı.

Bu noktada hikâye trajedi havasına büründü. Rimrock araştırmasına dâhil olan hemen herkes bunun bir başarısızlık olduğunu hissetti; saha çalışanları sonuç bölümlerini yazarken ortak terimler geliştirmenin neredeyse imkânsız olduğunu gördü. Başta felsefeci Edith Albert olmak üzere, Kluckhohn’un talebeleri, 50’lerin sonları ve 60’ların başlarında bilimsel güvenle dolu makaleler yağdırmaya devam ediyordu. Kluckhohn ise hayatının son yıllarını hayal kırıklığıyla; gerçek, sistematik bir karşılaştırmalı değerler çalışmasını mümkün kılacak bir atılım yapma veya bu çalışmanın eylemle bağlantısını hakkıyla kurma konusunda yaşadığı acizyetle geçirmiş gibi görünüyor (Albert 1956, 1968, Kluckhohn 1951a, 1961, F. Kluckhohn ve Strodtbeck 1961).

Kluckhohn birçok açıdan kendi projesini Amerikan antropolojisini, neredeyse herkesin teorik durgunluk diye algıladığı durumdan kurtarmak için son bir hamle olarak gördüğü için bu acizyet daha da moral bozucuydu. Britanyalı antropologlar kendi disiplinlerini hep sosyolojinin bir dalı olarak algılamışken, Franz Boas’ın kurduğu Kuzey Amerikan okulu toplumları sırf insanlar arasındaki ilişkileri düzenleme biçimleri olarak değil, aynı ölçüde düşünce ve his yapıları olarak da kıyaslayabilmek için Alman kültür teorisinden yararlanmıştı. Hep şu varsayım vardı ortada: Kültürün özünde her şeyi bir arada tutan ve salt bireysel psikolojiye indirgenemeyen belirli anahtar örüntüler, semboller veya temalar bulunur; mesele bunun tam olarak

ne olduğunu ve ona nasıl ulaşabileceğini tanımlamaktı. Bu durumda tuhaf, hayli çelişkili bir tabloyla karşı karşıya kalırız, çünkü bu dönem Boasçı antropolojinin bir yandan popüler etkisinin ve akademik üstünlüğünün doruğunda olduğu, kitaplarının sıradan Amerikalılarca okunduğu, Soğuk Savaş fonlarına boğulduğu; diğer yandan giderek artan bir düşünsel iflas hissini ağırlığının altında ezildiği bir dönemdi. Kluckhohn'un antropolojiyi değerler incelemesi olarak yeni bir çerçeveye oturtma çabası Boasçı projeyi kurtarmak için son bir hamle olarak görülebilir, halbuki günümüzde bir başka çıkmaz sokak olarak görülüyor. Bu zaman dilimi hakkında konuşma zahmetine girenler bile (Edmonson 1973, Dumont 1982) projenin doğası gereği bir sorunu olmadığı, daha ziyade yeterli bir yapı teorisinin eksikliği nedeniyle başarısızlığa uğradığı konusunda hemfikirdir. Kluckhohn fikir sistemlerini karşılaştırmak istemişti ama fikirlerin uygun bir çerçevede bir araya gelip sistemlere dönüşmesine dair teorik bir modelden yoksundu. Hayatının son yıllarında dilbilim modellerini ödünç alma fikriyle giderek daha çok ilgilense de dönemin mevcut araçları bu zorlu mücadeleye uygun değildi. Kluckhohn'u eleştirenler, şayet Kluckhohn'un kendisi ve projesi birkaç sene daha, yapısalcı modellerin sahneye çıktığı 60'ların sonlarına kadar yaşasaydı, her şeyin çok daha farklı olabileceğini ima ediyor gibidir.

Öyle bile olsa bu projenin hiçbir düşünsel takipçisi olmadı. Bu durum antropologların "değerler" hakkında artık konuşmadığı anlamına elbette gelmez. Klan ya da soy sistemleri gibi dallı budaklı toplumsal yapılara sahip olmayan bölgelerle ilgilenen bazı bölgesel alt-disiplinler belirli değerlere tam anlamıyla takılıp kalmıştır. Bunların en kötü nam salmış ise tarihinin büyük kısmında "namus" meselesine odaklanan Akdeniz antropolojisidir. Fakat genel olarak "değerler" hakkında hemen hiçbir şey yoktur. Bu tespit Kluckhohn'un düşünsel geleneğini devam ettiren akademisyenler için bile doğrudur. 60'lı ve 70'li yılların en etkili Amerikan kültürel teorisyenlerinden bazıları –bu bağlamda aklıma özellikle Clifford Geertz ve David Schneider geliyor– birçok yönden bu gelenek içinde çalışmaya devam ediyordu ama sonra çok farklı yönlere doğru ilerlediler.